

STABILIZÁCIA POPULAČNÉHO VÝVOJA SLOVENSKA NA ÚROVNI STACIONÁRNEJ POPULÁCIE

Jozef Mládek

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

Abstract: Demographic changes in Slovakia are mainly visible in the population reproduction and family behaviour sphere. Decrease in the number of born children found reflection in reduction of the value of fertility and reproduction measures to minimal level. In the family behaviour manifests likewise a decrease in the weddings number as well as in some nuptiality intensity measures, and a divorce rate growth. New forms of partners living together (especially cohabitations) enlarge and the representation of single households grows.

Following intensity changes in population processes in period 1990-2006, it is possible to identify a destructive phase and a phase of stable development. The destructive phase (the 90s) can be characterized by intensive changes in the population processes development. They were in large measure influenced by the negative features of the social-economic development, however the effect of the long-time population trends manifests as well. Stabilization of the population development (approximately since year 2000) manifests by massively smaller differences among their year comparisons at several processes.

The phase of stable development may be replaced by a phase of compensating nature. The compensating phase will likely be massively less sharp than was the destructive phase of the population development.

Kľúčové slová: deštruktívna, stabilizačná a rozvojovo-kompenzačná fáza populačného vývoja, reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva, plodnosť, reprodukcia, sobášnosť.

1. ÚVOD

Dlhodobé tendencie populačného vývoja Slovenska smerujúce k stabilnému obyvateľstvu a jednoduchej reprodukcií možno považovať za prirodzenú súčasť spoločenského vývoja. Pozorujeme ich v určitých modifikáciách vo všetkých európskych populáciách a možno predpokladať, že menej rozvinuté krajiny prekonajú podobné vývojové tendencie.

Zmeny demografického správania zasiahli v druhej polovici 20. storočia najskôr krajiny severnej a západnej Európy a ku koncu storočia sa prejavili aj v krajinách južnej,

strednej a východnej Európy. Výsledkom týchto zmien je pokles mier reprodukcie, plodnosti, prirodzeného pohybu obyvateľstva a smerovanie populácie k modelu jednoduchšej reprodukcie s nepatrným prirodzeným prírastkom (niekedy aj úbytkom) obyvateľstva. Vyrovnaná bilancia prirodzeného pohybu je iba dôsledkom rozsiahleho súboru zmien, ktoré sa prejavujú v demografickom správaní obyvateľstva, ktorého dominantnou črtou je individualizmus, zdôrazňovanie osobnej slobody vo všetkých oblastiach života. Nutnou podmienkou takéhoto správania je určitý stupeň vzdelania a motivácia na rozvíjanie svojho talentu. Zároveň sa predpokladá určitá úroveň osobného ekonomického zabezpečenia, ktorá zaručuje ekonomickú a sociálnu nezávislosť. Pokračuje sekularizácia spoločnosti, čo vedie k oslabovaniu tradičného demografického správania. Vzhľadom na intenzitu a škálu týchto zmien sa pre tieto javy zaužívalo pomenovanie druhá demografická revolúcia (Van de Kaa 1980, 1987, Lesthage 1983, Birg 1966, Pastor 1997, 2002, Marenčáková, Pastor 2006, Mládek 1998, 1999).

Osobitný priebeh mali zmeny demografického správania v postsocialistických krajinách, vrátane Slovenska. Transformačné procesy ekonomického, resp. spoločenského systému na Slovensku pôsobili vo funkcii akcelerátora mnohých demografických procesov. Urýchľovali dlhodobé trendy týchto procesov.

Transformáciu ekonomického systému sprevádzalo veľké množstvo problémov a negatívnych javov, v ktorých sa zákonite prejavovali zložité premeny systému s centrálnou plánovanou a riadenou ekonomikou na systém s dominantnými princípmi trhovej ekonomiky. Ak posudzujeme časový priebeh transformácie, je možné pozorovať viacero charakteristických etáp alebo transformačných fáz. Objavuje sa ich až 5 (Dorbritz 2003), ale reálne je možné identifikovať 3 vývojové etapy: deštruktívna, stabilizačná a rozvojovo-kompenzačná (Mládek, Kroll 1995). Z ich označení je možné dedukovať prevažný charakter zmien, ktoré sa v jednotlivých etapách uskutočnili.

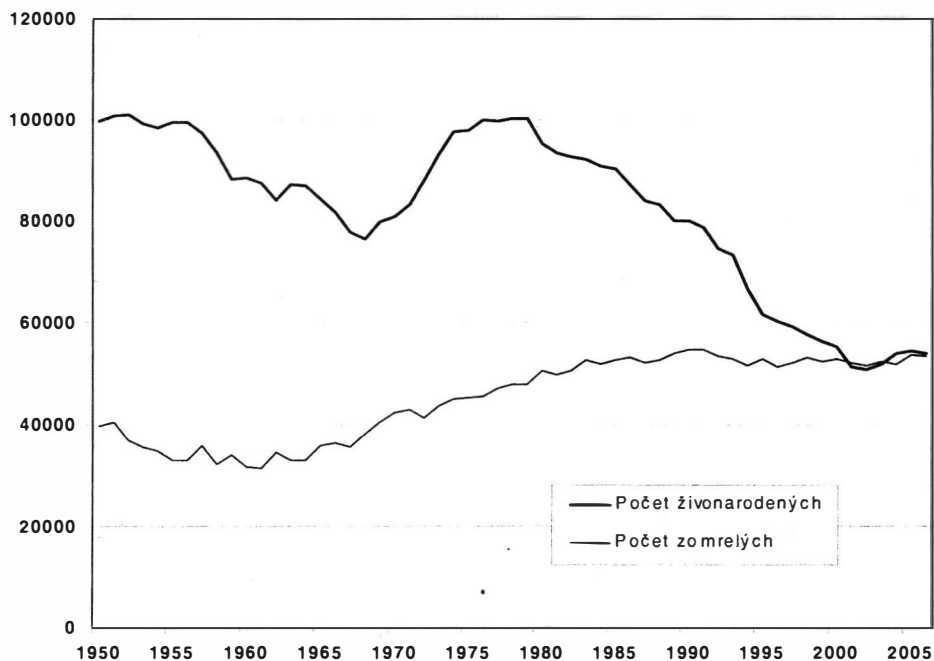
Populačné javy je možné považovať za súčasť spoločenského vývoja a v období intenzívnych premien je ich vývoj do značnej miery spoločenskou transformáciou ovplyvnený. Zároveň však je potrebné zohľadňovať určitú „autonómnosť“ populačného vývoja a nie je možné mechanicky stotožňovať transformáciu spoločnosti so zmenami v demografickom správaní obyvateľstva. Potom z toho vyplýva aj zložitosť v hľadaní a explanácii príčin (či následkov) takýchto zmien demografického správania. Spoločenská transformácia predstavuje v niekoľkých sférach radikálne (revolučné) premeny, najmä v politickej a ekonomickej oblasti. Vo vývoji populačných javov takéto radikálne premeny v krátkom čase sú menej pravdepodobné. Pôsobí tu určitá zotrvačnosť správania obyvateľstva, populačné procesy podliehajú vlastným zákonitostiam vývoja aj keď ekonomické premeny sa na ich zmenách môžu prejavovať v značnej miere.

Aktuálna je otázka možnosti identifikovať spomenuté 3 vývojové etapy i vo sfére populačných javov. V ďalšej časti príspevku sa pokúsime hľadať prejavy deštruktívnej a stabilizačnej vývojovej fázy populačného vývoja na Slovensku. Dôkazy týchto vývojových prejavov budeme nachádzať najmä v reprodukčnom a rodinnom správaní obyvateľstva. Často sa k týmto procesom pridružujú aj procesy starnutia obyvateľstva.

2. ZMENY REPRODUKČNÉHO SPRÁVANIA

Základné vývojové trendy reprodukcie obyvateľstva je možné dokumentovať na mnohých ukazovateľoch, pričom v ich konštrukcii zohrávajú značnú úlohu ročné počty narodených detí. Ak hodnotíme obdobie posledných 30 rokov, potom výrazná zmena sa

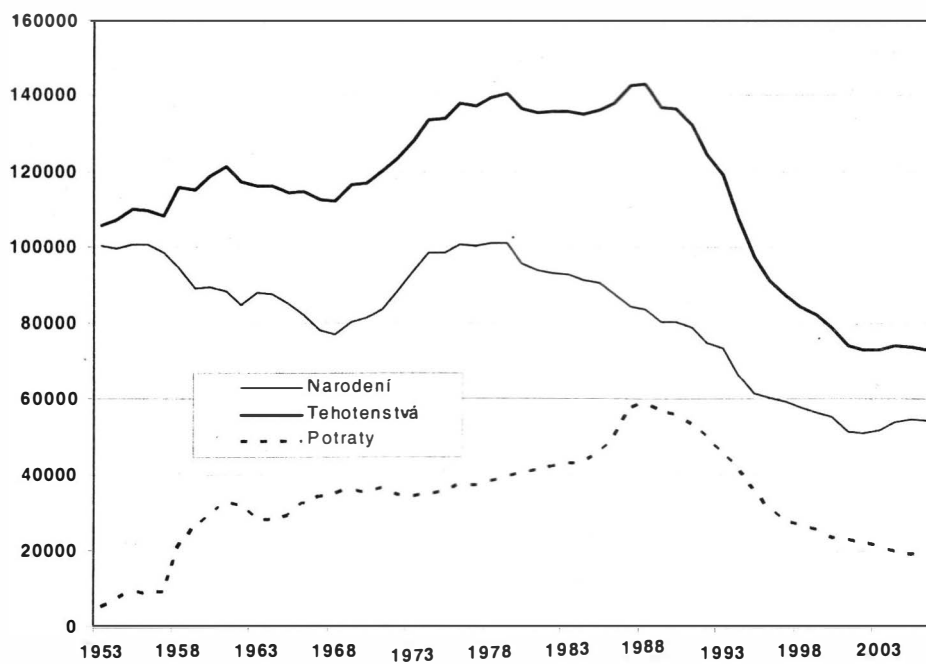
dotýka konca 70. rokov. Ešte v roku 1979 sa na Slovensku narodilo 100 tisíc detí (hrubá miera živorodenosti 19,1 ‰), v nasledujúcom roku klesol ich počet o 5 tis. Od tohto roku nasleduje trvalý pokles počtu narodených detí, pričom ďalší zlom nastáva v roku 1994, keď opäť poklesol počet narodených detí o 7 tisíc v porovnaní s predchádzajúcim rokom. V nasledujúcich rokoch sa už zreteľne prejavuje ďalší pokles počtu narodených vplyvom transformačných procesov. Posledným rokom tohto „deštruktívneho“ obdobia je rok 2001, kedy sa narodilo 51 tisíc detí. Od tohto roku nastáva dosť výrazná zmena a nadchádzajúci vývoj možno považovať za stabilizačnú vývojovú fázu. Počet narodených detí sa ustálil na úrovni 51 – 54 tis., t.j. na úrovni okolo 10 ‰ hrubej miery živorodenosti (graf 1, 2).

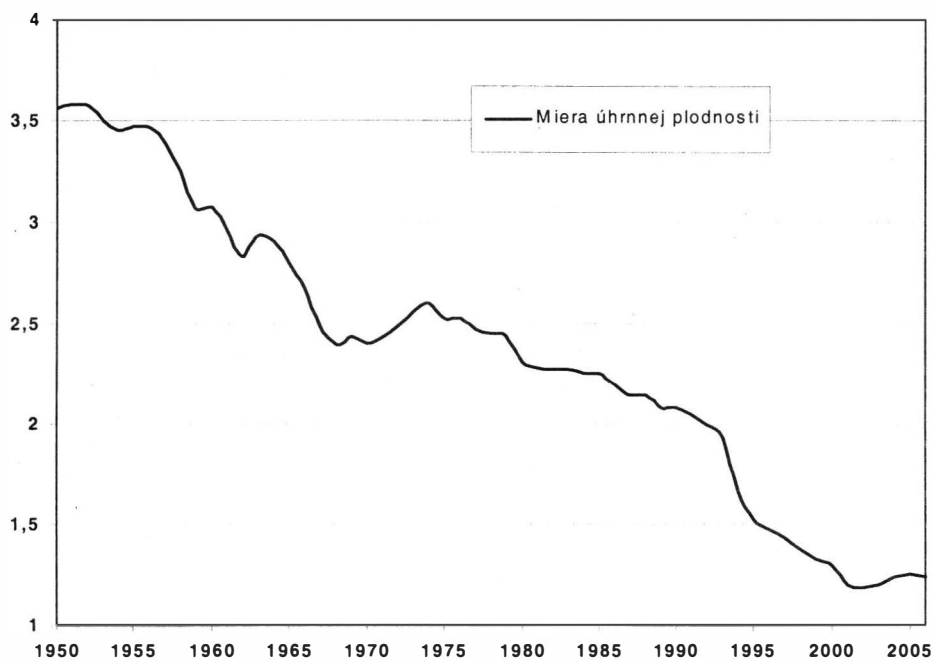
Graf 1 Vývoj pôrodnosti a úmrtnosti

Vzhľadom na relatívnu stabilitu počtu zomrelých (50 – 55 tis.) a odvodenej hrubej miery úmrtnosti (9 – 10 ‰) má počet narodených rozhodujúci vplyv na prirodzený prírastok obyvateľstva. Ešte v roku 1979 dosahoval 52 tisíc (9 ‰), sústavným poklesom dosiahol na začiatku 90. rokov 20 tisíc. Výrazný pokles prírastku sa prejavil taktiež v roku 1994 s poklesom na 15 tis. (2,8 ‰) a s tendenciou ďalšieho znižovania až na 2,5 tisíc roku 2000, resp. na záporný prirodzený prírastok v roku 2001 (800 osôb). Zmeny v nasledujúcich rokoch nie sú už také dramatické a trojročné obdobie minimálneho prirodzeného úbytku vystriedalo ďalšie obdobie minimálneho prírastku. Svedčí to o stabilizácii prírastku v rozpätí od -1 do $+1$ ‰.

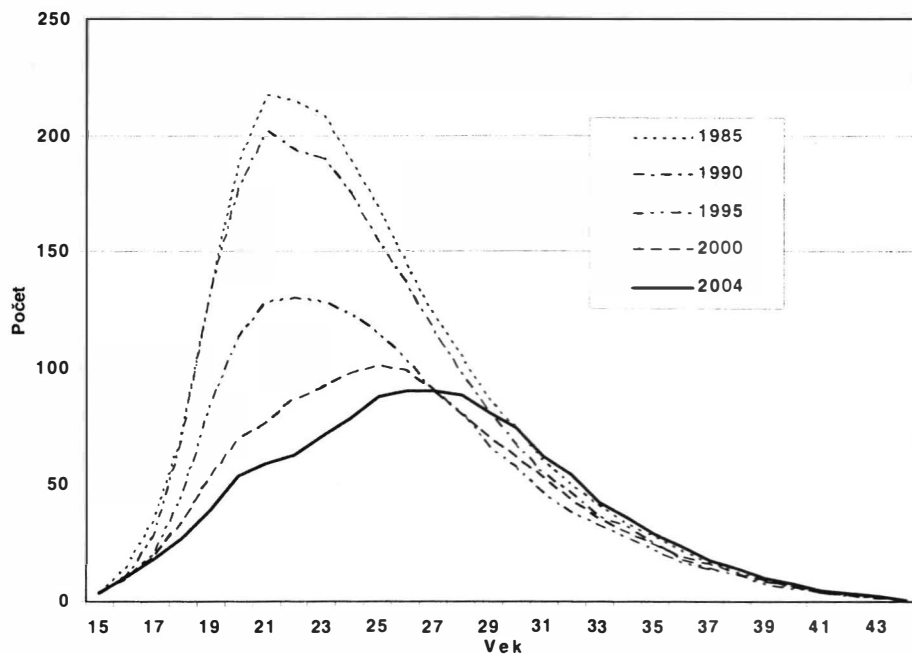
Zmeny prirodzeného prírastku, ktoré sa uskutočnili v 90. rokoch 20. storočia majú veľký význam z dlhodobého aspektu hodnotenia populačného vývoja Slovenska. Končí sa tým dlhé obdobie rastu populácie prostredníctvom prirodzeného pohybu. Je možné ho považovať za definitívne ukončenie vývojovej etapy prvého demografického prechodu.

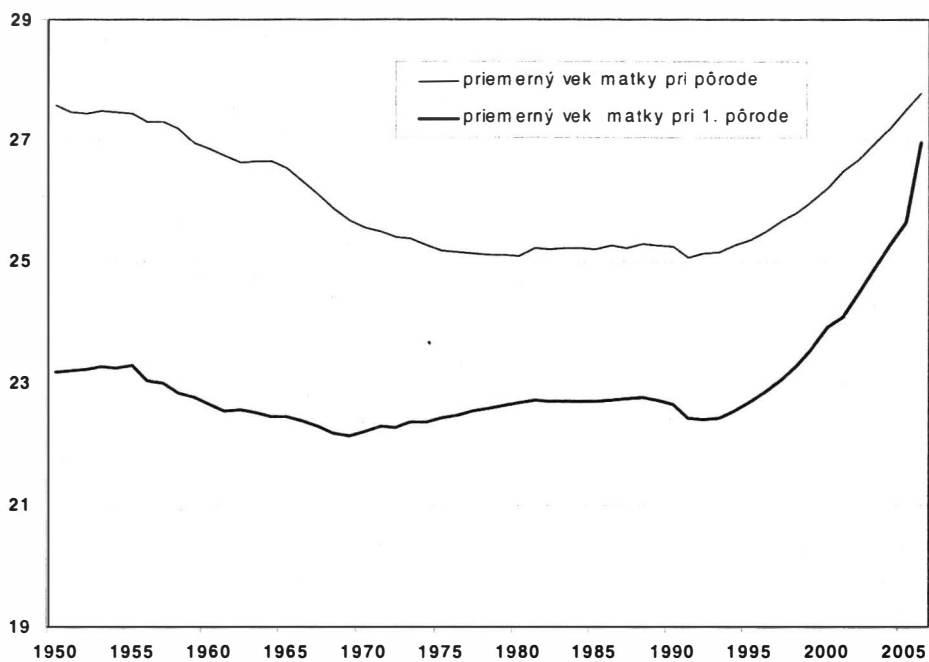
Graf 2 Vývoj počtu narodených, potratov a tehotenstiev

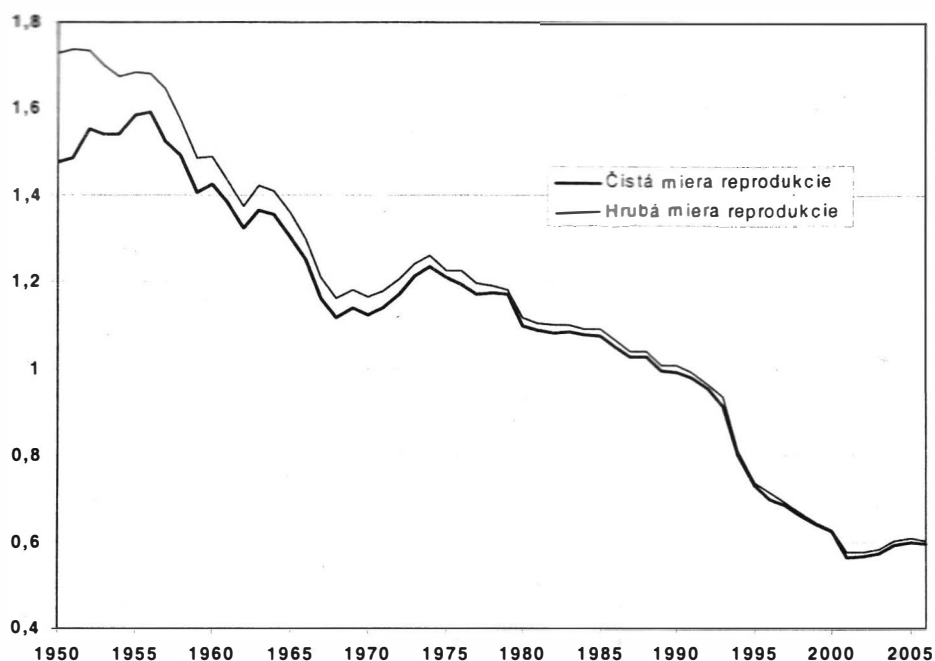
Graf 3 Vývoj úhrnnej plodnosti

Graf 4 Vývoj plodnosti žien podľa veku

Graf 5 Vek matky pri pôrode

Graf 6 Vývoj hrubej a čistej miery reprodukcie

Pokles úhrnnej plodnosti v rovnakom období bol takmer rovnomerný, pričom sa jej hodnota dostala pod záchovnú úroveň (1,99 dieťaťa). Najintenzívnejší pokles však zaznamenala v roku 1994 a v nasledujúcich rokoch až na hranicu 1,2. Opäť možno pozorovať určitú stabilnú úroveň od roku 2001, pričom sa pohybuje na hodnotách 1,1 – 1,2 dieťaťa (graf 3). Aj pri porovnaní všetkých európskych krajín je to veľmi nízka úroveň plodnosti a môže súvisieť s odkladaním pôrodov a ich posúvaním do vyšších vekových kategórií. Dokazujú to zmeny špecifických plodností žien podľa veku. Ešte v roku 1990 bola maximálna plodnosť vo vekových kategóriách 21 – 22 rokov a do roku 2006 sa posunula do kategórie 26 – 28-ročných žien (graf 4). Odkladanie pôrodov do vyšších vekových kategórií dokazuje aj pomerne radikálny nárast priemerného veku matky pri pôrode a pri prvom pôrode (graf 5).

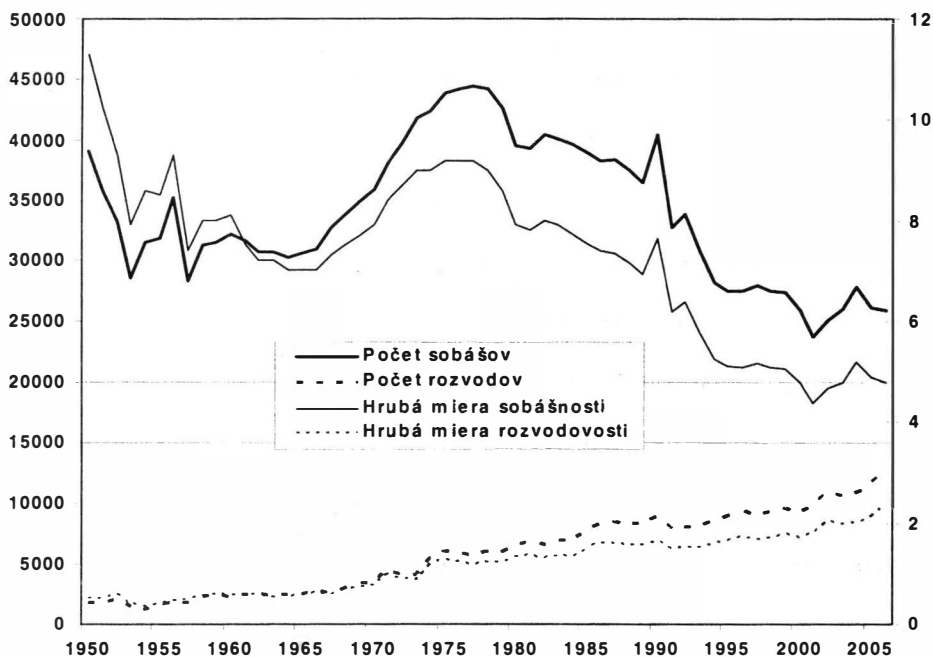
Čistá miera reprodukcie má veľmi podobné vývojové etapy. Pokles začína v 2. polovici 70. rokov s výraznejším zlomom v roku 1980. Pod záchovnú hranicu sa dostáva v roku 1989 (0,99 dcéry) a opäť sa jej úroveň výrazne znižuje v roku 1994. Pokles trvá do roku 2001 a nastupuje etapa určitej stabilizácie miery reprodukcie na veľmi nízkej úrovni 0,56 – 0,60 (graf 5).

Z uvedených hodnotení vyplýva, že zmeny reprodukčného správania na Slovensku začali už v 80. rokoch 20. storočia. Napriek silnej pronatalitnej politike štátu sa stále intenzívnejšie prejavuje vplyv niektorých procesov na znižovanie intenzity reprodukcie. Išlo o procesy, ktoré boli aktívne podporované politickým systémom, akými boli sekularizácia, emancipačné trendy žien (vzrástla autonómnosť žien), vysoká zamestnanosť žien. Zmeny sa týkali aj sexuálneho správania obyvateľstva, ktoré podporoval liberálny zákon o potratoch z roku 1986, nízka úroveň sexuálnej výchovy a absencia moderných antikoncepčných prostriedkov. V prípade ukončenia všetkých tehotenstiev narodením dieťaťa by sa koncom 80. rokov narodilo ročne 120 – 140 tisíc detí (graf 2).

Deštrukčná fáza populačného vývoja na Slovensku sa v 90. rokoch naplno prejavila s 2 – 3 ročným oneskorením za politickými a ekonomickými zmenami.

3. ZMENY RODINNÉHO SPRÁVANIA

Aj v zmenách rodinného správania sa odráža ako vplyv dlhodobých vývojových trendov tak aj pôsobenie transformačných procesov. Zmeny sa týkajú formovania rodiny, jej spoločenského postavenia, jej významu v reprodukcii, ako aj jej rozpadu. Ak posudzujeme formovanie rodiny podľa počtu uzavretých manželstiev, potom obdobie poklesu ich početnosti začína v roku 1980. Z úrovne 42 – 44 tisíc ročne uzavretých manželstiev (hrubá miera sobášnosti 8 – 9 ‰) sa ich počet znížil na historické minimum v roku 2001 (23 tisíc, 4,4 ‰ – graf 7). Sobášnosť je proces, ktorý svojou intenzitou bezprostredne reaguje na zmeny spoločenských podmienok, a tak výrazný pokles počtu sobášov sa zaznamenal hneď na začiatku transformačného obdobia v rokoch 1991 – 1994. Aj v tomto procese možno pozorovať určité stabilizačné obdobie, kedy sa v rokoch 2000 – 2006 počet sobášov pohybuje na úrovni 25 – 26 tisíc (4,5-5 ‰) so značnou medziročnou variabilitou.

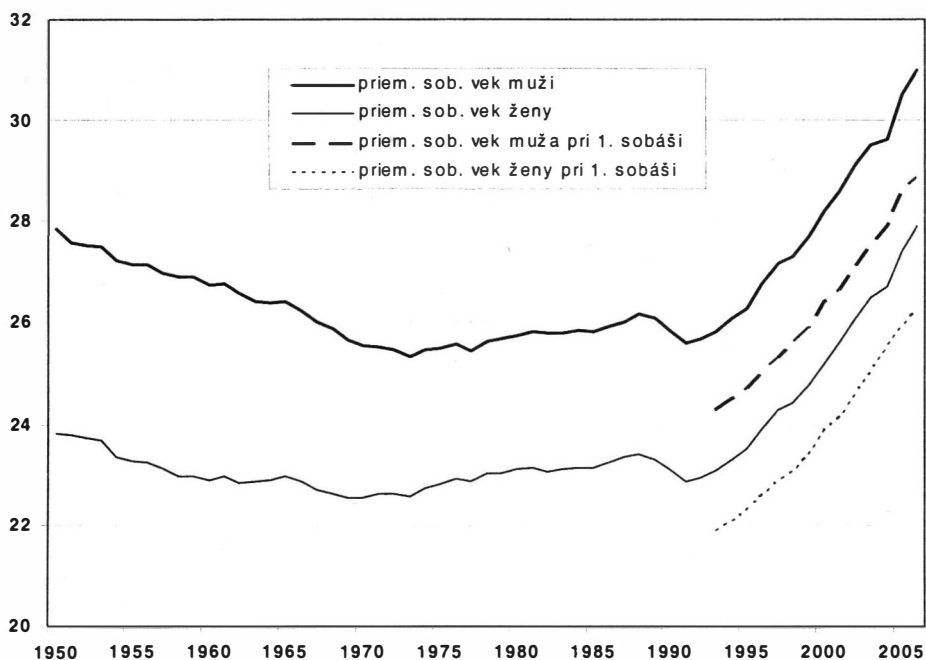

Graf 7 Vývoj sobášnosti a rozvodovosti

Pokles sobášnosti sa najčastejšie vysvetľuje odkladaním uzavretia manželstva do vyšších vekových kategórií. Tento proces je dobre preukázateľný porovnaním mier sobášnosti podľa veku v posledných desaťročiach. Tradičné rozloženie sobášnosti podľa veku charakterizovalo výrazné maximum vo vekovej kategórii 20 – 24 rokov u oboch

pohlaví. U mužov sa toto maximum začína presúvať do vekovej kategórie 25 – 29 rokov už koncom 90. rokov a u žien je to pozorovateľné až v posledných rokoch. Zároveň je celkom výrazný pokles mier sobášnosti v mladších vekových kategóriách. Nárast mier sobášnosti oboch pohlaví sa prejavuje vo vyššom veku ako 30 rokov a taktiež dokazuje odkladanie uzavretia manželstva (graf 9, 10). Podobné poznanie potvrdzuje aj nárast priemerného sobášneho veku a priemerného veku pri prvom sobáši (graf 8).

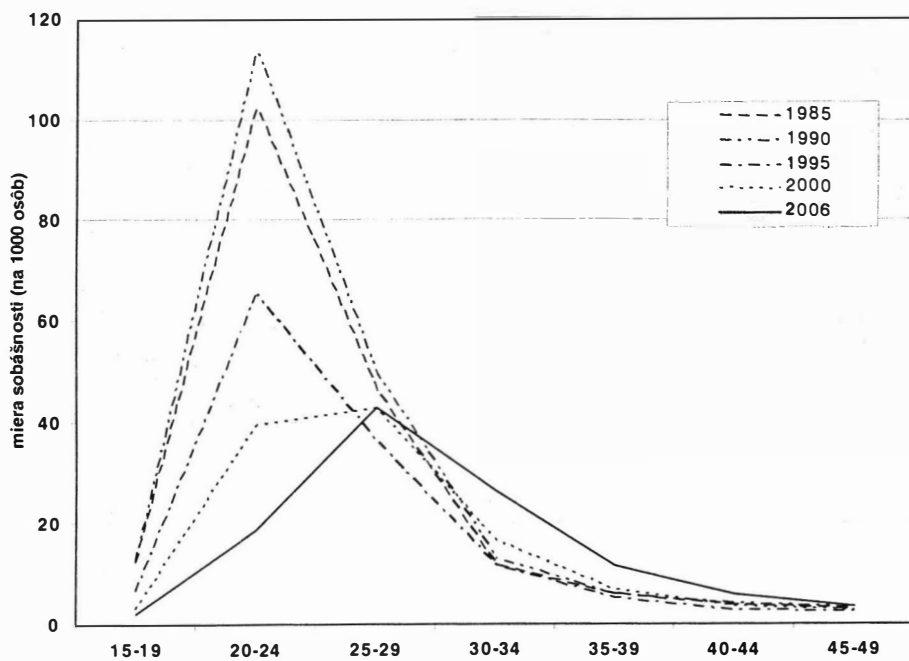
Rozširujúce sa nové formy rodiny a domácnosti sa v poslednom období stali charakteristickým znakom rodinného správania. Dominantný typ nukleárnej rodiny tvorenej oboma rodičmi a ich deťmi sa rozširuje o nové formy neúplných rodín, rastie počet domácností jednotlivcov, rozširujú sa kohabitácie a vzrastá rozvodovosť.

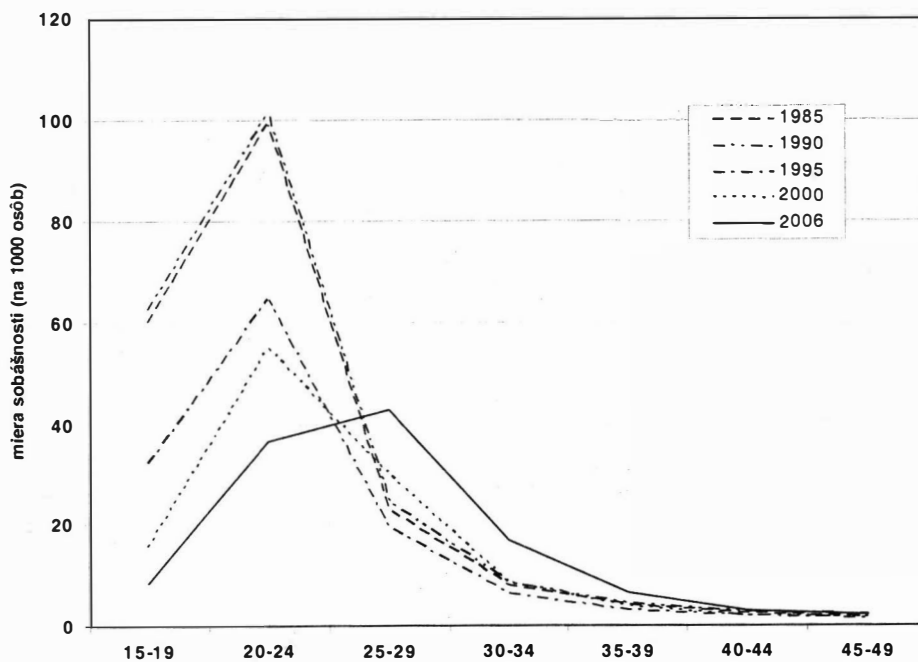
Graf 8 Vývoj sobášneho veku

Ak hodnotíme domácnosti podľa počtu ich členov, potom v roku 2001 mali najväčšiu početnosť domácnosti jednotlivcov. Predstavujú 30 % všetkých domácností a ich počet sa za posledných 10 rokov zvýšil o 60 %. Ich nárast súvisí z rozširovaním určitého nového životného štýlu mladých vekových kategórií obyvateľstva, ale zároveň aj s nárastom početnosti starších osôb (najmä žien), ktoré stratili svojho partnera a počet ktorých sa zvyšuje s postupným starnutím obyvateľstva (graf 11, 12)

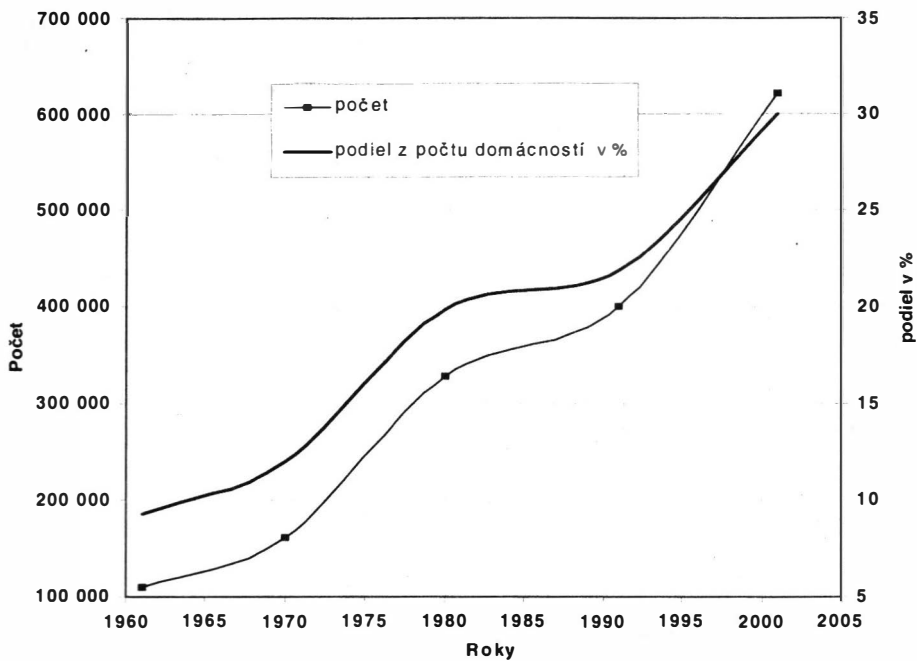
Na určitú nestabilitu rodiny, možno aj hľadanie iných foriem spolužitia, poukazuje rozvodovosť a jej nárast. Je to proces, ktorý sa dotýka manželstiev uzavretých pred mnohými rokmi, ale aj mladých rodín. Dlhodobé vplyvy sa môžu kombinovať s obtiažnou rodinnou situáciou v dôsledku transformačných procesov. Podstatným znakom je stály rast početnosti rozvodov a v roku 2006 dosiahol 12,7 tisíc. Podľa ukazovateľa úhrnej rozvodovosti (0,40) sa zo 100 manželstiev v priebehu svojho trvania rozvedie až 40 %. Absentujú prejavy stabilizácie procesu v posledných rokoch (graf 7).

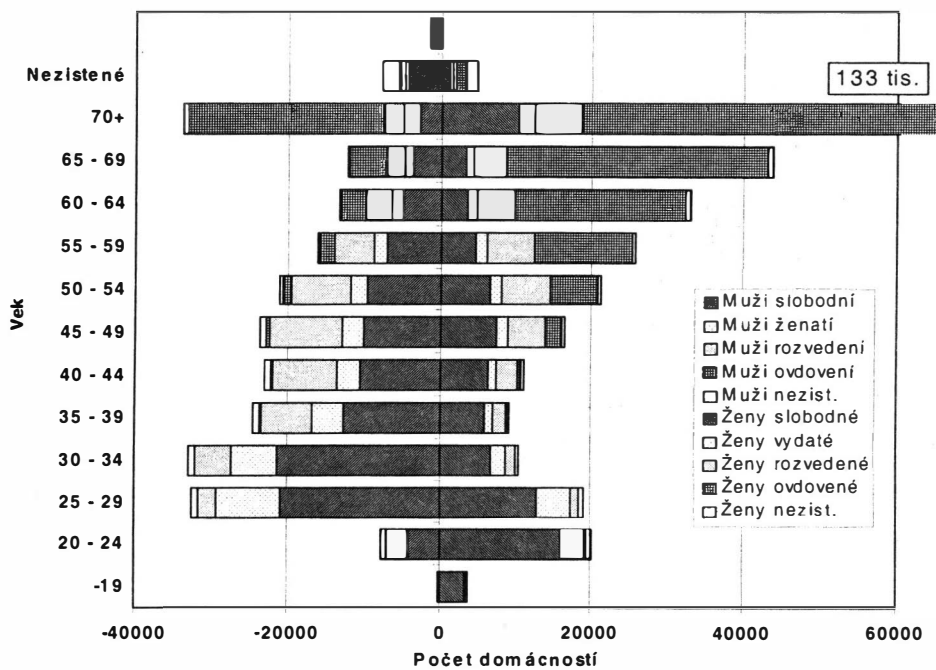
Graf 9 Sobášnosť podľa veku – muži

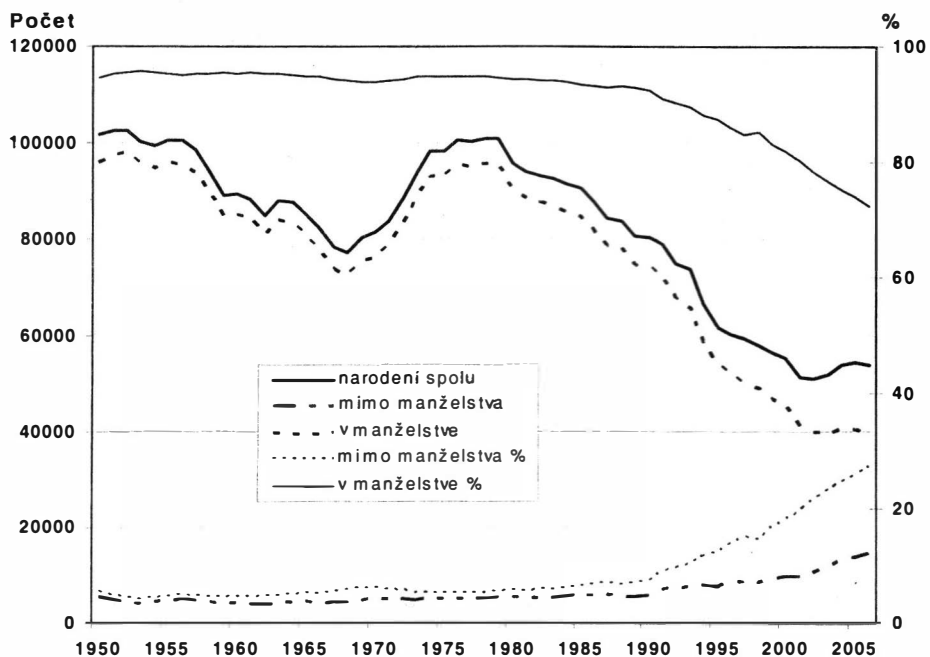
Graf 10 Sobášnosť podľa veku – ženy

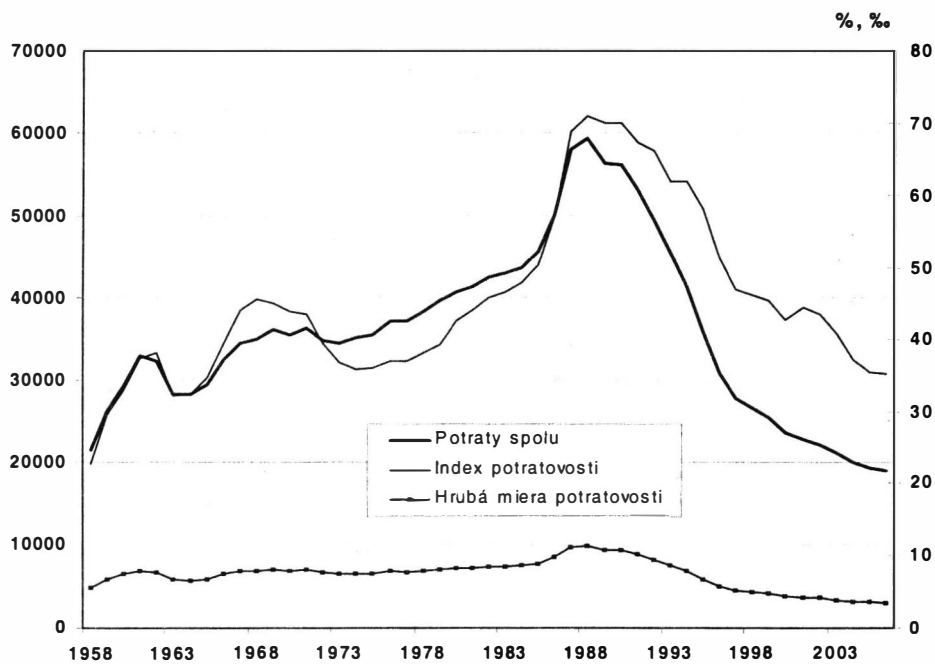
Graf 11 Vývoj domácnosti jednotlivcov na Slovensku

Graf 12 Cenzové domácnosti jednotlivcov v roku 2001

Graf 13 Vývoj manželskej a mimomanželskej pôrodnosti

Graf 14 Vývoj potratovosti

Kohabitácie predstavujú takú formu **spolužitia dvoch** partnerov opačného pohlavia, ktorí spolu žijú v dlhšom časovom období, **spolu bývajú a hospodária**, pričom neboli zosobášení. V takomto zväzku môžu žiť aj deti **jedného alebo** obidvoch partnerov. Podmienkami rozširovania kohabitácií sú napr. **priaznivá bytová** situácia, spoločenská akceptácia tejto formy spolužitia, emancipovaný **vzťah partnerov**, spoľahlivá, najmä hormonálna antikoncepcia. Na Slovensku v roku 1991 **deklarovalo** spolužitie v neformálnom zväzku 42 tisíc partnerov a do roku 2001 **vzrástol ich počet** na takmer 61 tisíc. Kohabitácie získali všeobecnejšie rozšírenie ako **predmanželské spolužitia**, ich početnosť bude vzrastať, pričom čoraz častejšie partneri **zotrávajú v** takomto zväzku i po narodení dieťaťa (Mládek 2004, Mládek, Širočková 2004).

O početnosti kohabitácií sa často usudzuje aj na základe údajov o mimomanželskej plodnosti. Predpokladá sa, že deti narodené mimo manželstva sa rodia práve z takýchto neformálnych partnerských zväzkov. Do konca 80. rokov nepresiahol podiel detí narodených mimo manželstva 8 % celkového počtu narodených. V roku 2006 dosiahol už ich podiel 27,5 %. Počty narodených mimo manželstva narastajú iba miernym tempom, zvyšovanie ich podielu súvisí najmä s dramatickým poklesom počtu narodených v manželstve (graf 13)

Azda najradikálnejšie premeny sa dotýkajú procesu potratovosti. Po prijatí interrupčného zákona (o miniinterrupciách) v roku 1986 sa extrémne zvýšil ich počet (v roku 1988 na 59 tisíc, z toho bolo 51 tisíc umelých prerušení). Nasledujúce obdobie charakterizuje výrazný pokles počtu a intenzity najmä umelých potratov a predstavuje charakteristickú súčasť zmien demografického správania obyvateľstva v transformačnom období. K tomuto pozitívnemu vývoju prispelo viacero faktorov. Rozšírenie modernej, najmä hormonálnej antikoncepcie zabránilo mnohým neželaným tehotenstvám a potrat už nemusel byť dodatočnou antikoncepciou náhradou. Nutnou podmienkou bola prístupnosť modernej antikoncepcie, jej široké spektrum prostriedkov, ale aj zvýšená informovanosť obyvateľstva. Pozitívne sa prejavil vplyv sexuálnej výchovy, najmä mladého obyvateľstva, a to nielen vo vyučovacom procese, ale aj prostredníctvom dostupnej literatúry, pôsobením masovokomunikačných prostriedkov, zavedenie poplatkov, pôsobenie občianskych organizácií a pod. Najvýraznejší pokles zaznamenala potratovosť v 90. rokoch, kedy v roku 2000 bolo 23,5 tisíc potratov, z toho 18 tisíc umelých (graf 14). V nasledujúcich rokoch sa pokles umelej potratovosti spomalil a vývoj má taktiež určité znaky stabilizácie. Predpokladá sa, že v danom legislatívnom prostredí a v danej úrovni spoločenského vývoja bude potratovosť dosahovať určité limitné hodnoty svojich ukazovateľov.

4. SÚVISLOSTI

Interpretácia zmien populačného vývoja na Slovensku a hľadanie ich väzieb s procesmi transformácie je momoriadne náročná úloha. Ako už bolo vyššie spomenuté, problémom je najmä separácia zmien, ktoré sú následkom dlhodobých trendov populačného vývoja a zmien, ktoré silne ovplyvnila spoločenská transformácia.

Je zrejmy a akceptovateľný ekonomický efekt spoločenskej transformácie. Na jednej strane sa formuje úzka vrstva obyvateľov s nadštandardnými ekonomickými podmienkami a na druhej strane je to početná vrstva ľudí, ktorej sa ekonomické podmienky

zhoršili, príp. sa zaradili do kategórie chudobných. A práve u tejto druhej skupiny obyvateľov sa vytvára ekonomická neistota, resp. veľké obavy z budúcnosti. Prejavom takejto neistoty je často odkladanie založenia rodiny a najmä narodenie detí do neskoršieho obdobia. Takéto správanie je ďalej silne podporované zmenou pronatalitnej politiky predchádzajúceho politického systému a mimoriadne citeľný rast nákladov na výchovu dieťaťa. Ekonomická neistota sa v deštručnom štádiu populačného vývoja podieľa výrazným spôsobom na poklese počtu narodených, plodnosti a reprodukcie.

Ekonomický faktor predstavuje určitú bázu ovplyvňovania reprodukčného a rodinného správania obyvateľstva aj prostredníctvom nepriaznivej bytovej situácie a vysokej nezamestnanosti. Byty, bývanie sa pre značnú časť obyvateľov, najmä mladých vekových kategórií stali ťažšie dostupnými alebo vzhľadom na rastúce náklady na bývanie prakticky nedosiahnuteľnými. Jeden z nutných predpokladov založenia rodiny spôsoboval zreteľne odkladanie sobášov a prirodzene aj odkladanie pôrodov. V takomto správaní možno vidieť aj určitý prvok racionálneho alebo zodpovedného správania obyvateľov. Podobný, spravidla ešte intenzívnejší vplyv na demografické správanie mala aj nezamestnanosť obyvateľstva. V prvých rokoch išlo o spoločenský jav, s ktorým spoločnosť a jednotlivci nemali veľa skúseností a riešenia sa hľadali veľmi komplikovane. Najmä v regiónoch južného a východného Slovenska zasiahol tento fenomén značnú časť populácie (miera nezamestnanosti 20 – 30 %).

Ekonomická situácia sa ku koncu 90. rokov začína zlepšovať. Prejavuje sa to v náraste nových pracovných príležitostí a tým aj znižovaním nezamestnanosti, raste priemerných miezd a pod. Rastie počet postavených bytov a najmä sa zlepšujú podmienky ich financovania. Tieto zmeny vplývajú na zastavenie prudkých zmien niektorých populačných procesov a ich vývoj charakterizujú stabilizačné črty.

Populačný vývoj ovplyvňuje aj predlžovanie vzdelávacieho procesu mladého obyvateľstva. Jednotlivými stupňami, najmä vysokoškolským prechádza výrazne väčší podiel obyvateľstva, a tým sa posúva aj ich program založenia rodiny do vyššieho veku.

Rýchlo sa prehĺbuje vplyv individualizmu, ktorý sa často považuje za spoločný menovateľ demografického správania obyvateľstva v období druhého demografického prechodu. Individualizmus, osobná slododa sa najvýraznejšie uplatňuje a prejavuje v rodinnom správaní, t. j. v procesoch, ktoré priamo alebo nepriamo súvisia s formovaním alebo rozpadom rodiny a s jej funkciou v reprodukčných procesoch. Táto charakteristická črta postupne nahrádza rodinný altruizmus, vyznačujúci sa zmyslom pre blaho iných, celej rodiny, ktorý je typickou črtou správania v období prvého demografického prechodu.

Seberealizácia, vlastné pracovné uplatnenie, materiálne zabezpečenie sú programy, ktoré sú preferované najmä medzi mladými ľuďmi a rodina či reprodukčné programy sa často posúvajú do vyšších vekových kategórií. Niektoré z nich sa pritom nemusia vôbec zrealizovať. Tieto programy výraznejšie preferovali menej početné dobre situované vrstvy obyvateľstva, zatiaľ čo ekonomické faktory sa intenzívnejšie uplatňovali u chudobnejších, horšie situovaných vrstiev obyvateľstva. V oboch prípadoch to ovplyvňovalo populačný vývoj v deštručnej fáze.

Zvlášť citeľné je pôsobenie takýchto programov zároveň s uplatňovaním emancipačných procesov rodovej rovnosti. Emancipáciu možno dať do súvislosti s takými formami spoluzitia ako sú kohabitácie. Aj v nich sa prejavuje rastúci individualizmus, voľnejšia forma vzťahu. Kohabitácia je ireverzibilnejšia forma spoluzitia ako je uzavreté manželstvo.

Správanie obyvateľstva, vrátane demografického, je v súčasnosti pod silným vplyvom globalizačných procesov, v rámci ktorých sa výrazne uplatňujú informačné procesy. Zároveň sa znižujú vplyvy regionálnych kultúrno-tradičných hodnôt, ovplyvňujúcich formovanie rodiny a reprodukciu (religiózny faktor, osobitosti rurálnych oblastí, národnostné špecifiká a ďalšie).

5. ZÁVER

Zmeny populačného vývoja Slovenska pútajú zaslúženú pozornosť nielen odborníkov príslušných vedných odborov, ale stále intenzívnejšie sa im venuje aj decízna sféra. Je to najmä zásluhou veľkej intenzity, ktorou sa prejavili v priebehu obdobia transformácie a z toho vyplývajúcich možných spoločenských dôsledkov.

Demografické zmeny sa prejavili predovšetkým v oblastiach reprodukčného a rodinného správania obyvateľstva. Pokles počtu narodených detí našiel odraz v znížení mier plodnosti a reprodukcie na minimálnu úroveň. Súčasne sa zvyšuje vek matky pri narodení dieťaťa a rastie nemanželská plodnosť. V rodinnom správaní sa prejavil podobne pokles početnosti sobášov ako i niektorých intenzitných mier sobášnosti a rastom rozvodovosti. Zároveň sa zvyšuje priemerný sobášny vek. Rozširujú sa nové formy spolužitia partnerov (najmä kohabitácie) a rastie zastúpenie domácností jednotlivcov.

Na základe intenzity zmien populačných procesov je možné v období rokov 1990 – 2006 pozorovať deštrukčnú fázu a fázu stabilizovaného vývoja. Deštrukčná fáza (90. roky) sa vyznačuje intenzívnejšími zmenami vo vývoji populačných procesov, ktoré boli v značnej miere ovplyvňované negatívnymi črtami socioekonomického vývoja, ale prejavil sa aj vplyv dlhodobých populačných trendov vývoja. Stabilizácia populačného vývoja (približne od roku 2000) sa vo viacerých procesoch prejavuje podstatne menšími rozdielmi v medziročných porovnaniach. Súvisí to s vplyvom viacerých pozitívnych črt, ktoré sa prejavujú v socioekonomickom vývoji.

Fázu stabilizovaného vývoja môže vystriedať fáza kompenzačného charakteru, vývoj ktorej by mohli podporiť viaceré faktory. Jedným z nich je pravdepodobný ekonomický rast v nasledujúcich rokoch a z neho vyplývajúce zlepšenie životných podmienok. Zníženie sociálneho rizika by mohlo pozitívne ovplyvniť reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva. Ďalším faktorom je určitý populačný potenciál, ktorý predstavuje obyvateľstvo schopné uzavrieť manželstvo, ako aj početná generácia osôb (žien) 70. rokov, ktorá by mohla realizovať odkladané sobáše a pôrody.

Prieskum demografického správania vysokoškolákov Slovenska preukázal podstatne vyššiu potenciálnu plodnosť, ako je realizovaná v posledných rokoch. Za ideálny považuje dvojdetný model rodiny až 61 % respondentov a dokonca 30 % z nich prezentovalo osobne želaný trojdetný model rodiny (Mládek, Marenčáková, Širočková 2006 a, b).

Kompenzačná fáza bude pravdepodobne podstatne menej výrazná ako bola deštrukčná fáza populačného vývoja.

Literatúra

BIRG, H. (1996): *Die Weltbevölkerung. Dynamik und Gefahren*. In der Beck'schen Reihe 2050. München.

- DORBRITZ, J. (2003): Social, Political and Economic transformation. In: *Demographic Consequences of Economic Transition in Countries of Central and Eastern Europe*. Population Studies, No. 39. Council of Europe Publishing, Starsbourg, 21-68.
- LESTHAGE, R. (1983): A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. *Population and Development Review*, 9, 3, 411-435.
- MARENČÁKOVÁ, J., (2003): Pôrodnosť obyvateľstva Slovenska a jej vzťah s vybranými demografickými a spoločenskými javmi. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae. Geographica*, 44, 3-89.
- MARENČÁKOVÁ, J., (2004): Zmeny v úrovni plodnosti na Slovensku po roku 1989. *Geografické informácie* 8, 302-309 *Review*, 9, 3, 411-435.
- MARENČÁKOVÁ, J., PASTOR, K., (2006): Časová diferencovanosť prirodeného pohybu obyvateľstva. In: *Demogeografická analýza Slovenska. Univerzita Komenského Bratislava*, 27-44.
- MLÁDEK, J., (1998): Druhý demografický prechod a Slovensko. [Second Demographic Transition and Slovakia.] *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Prírodné vedy*, 30, *Folia Geographica*, 2, 42-52.
- MLÁDEK, J., (1999): Population Development in Slovakia in the European Context. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, Supplementum, 2/1, 59-71.
- MLÁDEK, J. (2003): Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku – národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra. 9. *Slovenská demografická konferencia „Rodina“*. Zborník vedeckých prác. *Slovenská štatistická a demografická spoločnosť*, 18-24.
- MLÁDEK, J., KROLL, G. (1995): Die Industrie im Wirtschaftlichen Transformationsprozess der Slowakei. *Europa Regional*, 3. J.-1, 28-34.
- MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J. (2004): Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska. *Sociológia* 36, (5), 423 – 454.
- MLÁDEK, J., MARENČÁKOVÁ, J., ŠIROČKOVÁ, J. (2006a): Demografické správanie vysokoškolákov Slovenska. 1. časť – reprodukčné správanie. *Slovenská štatistika a demografia*, 16 (1), 22-48.
- MLÁDEK, J., MARENČÁKOVÁ, J., ŠIROČKOVÁ, J. (2006b): Demografické správanie vysokoškolákov Slovenska 2. časť – rodinné správanie *Slovenská štatistika a demografia*, 16 (2), 72-88.
- PASTOR, K. (1997): Súčasný populačný vývoj na Slovensku a demografické teórie. *Slovenská štatistika a demografia*, 7, 4, 45-58.
- PASTOR, K. (2002): Rodina a rodinná politika v druhej demografickej revolúcii. In: *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Zborník k 10. výročiu obnovenia Trnavskej Univerzity v Trnave. *Katedra sociológie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity, Trnava*, 30-41
- VAN DE KAA, D. J. (1980): Recent Trends in Fertility in Western Europe. In: *Hiorns, R. W., ed., Demographic Patterns in Developed Societies*. Taylor and Francis, London, 55-83.
- VAN DE KAA, D. J. (1987): Europe`s Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42, 1, 1-57.

Stabilization of the Slovakia Population Development on the Stationary Population Level

Summary

Changes in the population development of Slovakia draw a deserved remark of particular sciences experts, and still more intensive attention gives them the decision making sphere as well. It is particularly desert of the great intensity, in which they

showed themselves during the transformation period and the resultant possible social implications.

Demographic changes are mainly visible in the population reproduction and family behaviour sphere. Decrease in the number of born children found reflection in reduction of the value of fertility and reproduction measures to minimal level. At the same time the mother's age by childbirth increases and also does the extramarital fertility. In the family behaviour manifests likewise a decrease in the weddings number as well as in some nuptiality intensity measures, and a divorce rate growth. At the same time, the marriage age increases. New forms of partners living together (especially cohabitations) enlarge and the representation of single households grows.

Following intensity changes in population processes in period 1990 – 2006, it is possible to identify a destructive phase and a phase of stable development. The destructive phase (the 90s) can be characterized by intensive changes in the population processes development. They were in large measure influenced by the negative features of the social-economic development, however the effect of the long-time population trends manifests as well. Stabilization of the population development (approximately since year 2000) manifests by massively smaller differences among their year comparisons at several processes. It is connected with the effect of several positive features, which manifest in social-economic development.

The phase of stable development may be replaced by a phase of compensating nature, which development would be supported by several factors. One of them is a calculated economic growth in the next years and consequential improvement of living conditions. Reduction of the social risk could positively influence the reproduction and family behaviour of population. Another factor is the particular population potential, which represents the marriageable population, as well as the large generation of women born in 70s., which can realise the delayed marriages and childbirths.

The compensating phase will likely be massively less sharp than was the destructive phase of the population development.